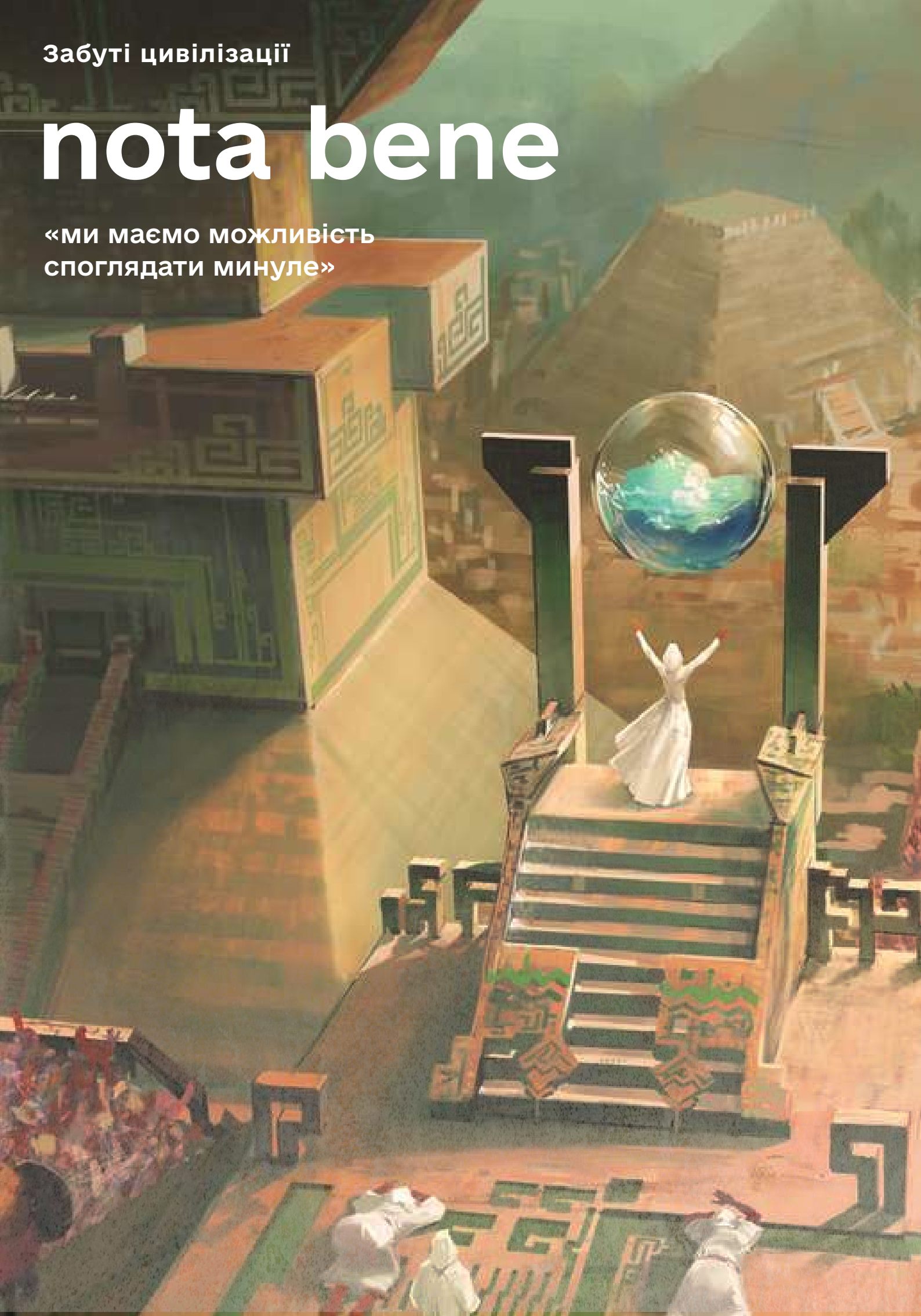

Забуті цивілізації

nota bene

«ми маємо можливість
споглядати минуле»

«NOTA BENE»
спецвипуск № 26
вересень–жовтень 2022

ГОЛОВНА РЕДАКТОРКА	Дарья Вечерова
ВЕРСТАЛЬНИЦЯ	Дарья Вечерова
ТЕХНІЧНА РЕДАКТОРКА	Дарья Вечерова
КОРЕКТОРИ	Влад Грабарчук Надія Кравченко
РЕДАКТОРИ	Єва Нагорна Наталія Горда Артем Завальнюк Владислава Івченко
АВТОРИ	Олександра Олійник Вікторія Білоножка Анна Мельник Дарья Вечерова
ШЕФ-РЕДАКТОРКА	Тетяна Ус

Ілюстрація обкладинки: Martin Mottet / ARTSTATION

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Фаховий коледж «Універсум»
Київського столичного університету імені Б. Грінченка
Циклова комісія з видавничої справи, культури та української філології

Адреса редакції: проспект Юрія Гагаріна, 16, Київ, 02094.
Редакція може не поділяти авторські висловлювання в опублікованих статтях.
Використовуючи матеріали публікацій цього випуску, ви зобов'язуєтесь
посилатися на «Nota Bene».

Пам'ятаємо про минуле

**ЧИТАЙТЕ
У СПЕЦВИПУСКУ:**

Тіні забутих шумерів: що відомо про першу цивілізацію у світі.....	4
Закони Малої Азії: хети.....	10
Норте-Чіко – найдавніша відома цивілізація Америки.....	12
Германські племена.....	14
Ольмекська культура – попередник майя.....	18
Кельти: вчення про безсмертя, друїди та ідеальна зброя.....	22
Латгали: жителі краю блакитних озер.....	26

Тіні забутих шумерів: що відомо про першу цивілізацію у світі

Перша міська цивілізація. Перша держава. Перші міста, школи, закони. Перша писемність і перші наукові спостереження. Винайденню колеса, плуга, візка, вітрильного човна та багатьох інших звичних сьогодні речей ми завдячуємо нині зниклій цивілізації шумерів. Але хто вони такі й звідки мали глибокі пізнання про матерію, літературу та космос, математичні розрахунки інженерної точності? Відповіді на ці питання дослідники знаходять з археологічних розкопок, а також із великої кількості глиняних табличок, написаних шумерською та аккадською мовами.

Месопотамія. 5 тисяч років до н. е.

Месопотамією, або ж Межиріччям, — називають родючу місцевість між річками Тигр і Євфрат (сучасна те-

риторія Іраку та Сирії), яка відома завдяки кільком археологічним культурам. В умовах посушливого клімату окремі прадавні народи вели осіле землеробське життя: вирощували злакові культури та дикорослі фрукти, тримали поголів'я малої та великої рогатої худоби, зводили глинобитні будівлі. Серед ремесел побутовало гончарство (переважно ліплення кераміки з геометричними орнаментами), виготовлення прикрас з глини й сердоліку* та кожум'яцтво. Важливе місце займало створення мистецьких виробів, зокрема скульптур з глини. Продукцією ремесл і надлишком збіжжя торгували.

Приблизно в 3900 році до н. е., коли почалась глобальна посуха, прадав-

ні народи мігрували в долини річок, спричинивши урбанізацію півночі, так званої Верхньої Месопотамії. Там вони витіснили Убейдську, Самаррську та Халафську культури. До цього ж часу вчені відносять розселення у Нижній Месопотамії нової народності, яку з кінця XIX століття стали називати шумерами. Прикметно, що самі племена іменували себе «чорноголовими» та вважали своєю батьківщиною острів Дільмун (сучасна територія Бахрейну). Звідти вони перекочували до низів Євфрату й асимілювавши племена автохтонів, перейняли їхні ремесла, господарські навички й частково за-позичили їхню релігію.

У середині IV тисячоліття до н. е. з'являється перше шумерське місто — Урук, — що утворилося шляхом об'єднання двох колишніх убейських селищ. Урук стає центром поклоніння богу небесної тверді Ану й богині кохання та родючості Інанні. Шумери доби Урука виготовляли кераміку та обробляли бронзу. А завдяки технологічним інноваціям налагодили виробництво борошна, текстилю та гончарних виробів на продаж. Для торгівельно-фінансових операцій застосовували піктографічне письмо.

Паралельно з цим шумери удосконалюють землеробство. Завдяки розгалуженій мережі каналів водопостачання й винаходу плуга-сівалки, їм стають доступними не досяжні раніше врожаї зернових культур. Ефективне ведення сільського господарства спричинило демографічний вибух і, як наслідок, урбанізація охопила усе нижнє Межиріччя, де постали нові міста: Ур, Лагаш, Абад, Гіпсу, Умма та Кіш.

Урук початку III тисячоліття до н. е. стає найбільшим містом у світі, адже в ньому проживало, за приблизними оцінками, 30–50 тис. людей. Місто багатіло й розвивалось. Мало порт, базар, ремісничі майстерні, численні житлові будинки: у заможних районах цегляні, у бідних — з вапна, глини та сухого очерету.

Але все змінила велика повінь. За мітологічними переказами, її наслав бог Енліль, розлючений тим, що людей на землі стало забагато. «Після повені, коли царство зійшло з небес, царство було в Кіші», — свідчить стародавній документ — **Список царів Шумеру**. Інші писемні джерела того часу фіксують присутність нового народу — аккадців, що мігрували з Сирійського степу. Від шумерів вони переймають культуру й утворюють двомовний єдиний етнос. Відтак на глиняних табличках, окрім піктограм, вперше з'являються силабічні елементи, схожі на літери. Ними записане «Повчання Шуруппака» — найдавніше літературне надбання шумерів невідомого авторства.

Межиріччя післяпотопного періоду має усталену ієрархію та соціальний поділ. Очолював громаду ен («пан») – цей титул згодом трансформувався у величання енсі, – влада якого переходила спадково й була обмежена радою вищих посадовців. До вільних громадян належали купці, ремісники та землероби. Найнижчий щабель класового поділу суспільства займали раби. Під час воєн з числа храмового персоналу та слуг формувалось наймане військо, кероване лугалем («великою людиною»).

Достеменно невідомо, чому саме, але приблизно до 1950 р. до н. е. шумери втратили політичну правоздатність й у сукупності з географічними чинниками зникли як носії етносу. Проте, їх писемність, закони й релігія збереглися в цивілізаціях Вавилону та Ассирії.

Олександра ОЛІЙНИК, ЗВС

Неолітичні пристрої для розтирання зерна

Шумерське пиво – міт чи правда?

Окрім винайдення писемності, плуга, законів та літератури, шумери також згадуються як своєрідні майстри-пивовари. Вони цінували своє пиво за його багаті поживними речовинами інгредієнти та вважали його ключем до «радісного серця та задоволеної печінки». Існувала навіть шумерська богиня пивоваріння **Нінкасі**: в однойменному гімні вона згадується як «та, котра поливає солод, що лежить на землі». А ліричний текст старовавилонського періоду є мітологічною поемою, що прославляє процес пивоваріння.

Проте історик та дослідник клинописів Петер Дамеров припустив, що численні згадки про шумерське пиво не є дійсністю з однієї простої причини – враховуючи обмежені знання про шумерський процес пивоваріння, ми не можемо знати про те, чи був у цьому напою вміст алкоголю. Варто зауважити, що згідно з поширеною теорією, шумерські пивовари кришили хліб, виготовлений із барелю або емеру у пюре під назвою «баппір», що шумерською означає «хліб із пивом».

Богиня Нінкасі

Закони Малої Азії: хети

Хетська цивілізація виникла наприкінці XVIII ст. до н.е. та була гібридоподібною. Хети змішалися з попередніми мешканцями території Малої Азії, хатті, утворивши своєрідне злиття мов та культур. А зв'язки з іншими великими цивілізаціями регіону, Месопотамією та Єгиптом, також допомогли сформувати цю цивілізацію.

Проте, що вдалося зробити хетам:

Об'єднати різні народи в рамках єдиної політичної системи

Сформувати надзвичайно ефективну регіональну владу

Розробити практичні політичні домовленості, які дозволили їм керувати великою територією

Злочини рабів вирішувати судами, а не залишати на примху їхніх господарів

На будь-якому рівні управління віддаленими територіями займатися ремонтом доріг і громадських будівель, утриманням храмів, відновленням правосуддя та святкуванням релігійних церемоній

За більшість злочинів призначати відшкодування сріблом, поверненням пошкодженого чи викраденого майна (хоча найчастіше правопорушники повинні були сплатити в кілька разів більше вартості завданої шкоди)

Судді мали ретельно розмежовувати порушення, вчинені в гніві чи навмисно, і тими, що вчинені випадково

фото: Pin terest

Фото: Кюле Тейгер

Норте-Чіко – найдавніша відома цивілізація Америки

Цивілізація Норте-Чіко існувала ще до відкриття Америки Христофором Колумбом. Вона розвивалася між IV і II тисячоліттями до н. е., в той час, коли будувалися Єгипетські піраміди. Вчені визначили її як найдавнішу цивілізацію Америки. Археологи знайшли 30 основних населених

пунктів у регіоні Північного центрального узбережжя Норте-Чіко у Перу, які пролягали вздовж трьох річок – Форталеза, Патівілка та Супе. Щільність поселень на невеликій території для тогочасної цивілізації є унікальною. Дослідник **Джонатан Хаас** вважав землі, де проживали Норте-Чіко, найбільш густонаселеною частиною світу.

Культура була докерамічною і майже не мала візуального мистецтва, тому вагомим досягненням цивілізації є її монументальна архітектура. Завдяки тому, що археологи знайшли 32 флейти з пеліканових кісток, можна вважати, що в культурі Норте-Чіко було музичне мистецтво. Якщо говорити про мовне питання, то знайдено квіпи (при-

строї запису, виготовлені зі струни), що посприяли виникненню системі «прото-письма»* у стародавній Норте-Чіко.

Також споживанню великої кількості морепродуктів посприяв розквіт морської економіки. Рослинні продукти мали велике значення для цивілізації – Норте-Чіко їли кабачки, квасоллю, лукуму, гуаву, авокадо, ахіру, кукурудзу і солодку картоплю.

Бавовна була важливою рослиною для культивування. Хоча вона не їстівна, проте була найважливішим продуктом господарства. Також бавовна була необхідною для виробництва рибальських сіток, тому морські ресурси забезпечували сталий економічний розвиток. Норте-Чіко володіла текстильною технологією: панівна еліта надавала перевагу тканинам для одягу, сумок, обгорток та прикрас.

Вікторія БІЛОНОЖКО, 2BC

Цікавий факт!

Люди цивілізації Норте-Чіко використовували хребці синього кита як табуретки.

* «Прото-письмо» – загальноприйнята назва знакових систем, які існували до появи справжньої писемності, але мали схожі з нею риси.

Германські племена

Германські народи (також звані тевтонцями, свебами або готами в давній літературі) населяли **Центральну Європу** та **Скандинавію** з античності і до раннього Середньовіччя. Північна Європа є місцем, звідки, швидше за все, походять германські народи. Археологи стверджують, що культура германців уніфікувалася ще в 750 році до н.е. У міру зростання населення вони мігрували на захід у прибережні заплави через виснаження ґрунту, де будувалися їхні перші поселення.

Юти

Вони є змішаним племенем з гутонів, кімврів, тевтонів і харудів. Ютів також ототожнюють з **еотенами**, котрі брали участь у фризькому конфлікті з датчанами. Історики стверджують, що **Ютландія** була батьківщиною ютів, проте, коли данці вторглися на півострів, частина з них була поглинена датською культурою, а інші мігрували до північної Франції та Фризії.

Свеї

Жили на території **Центральної Швеції** в області **Уппланд**.

Термін використовувався як збірна назва населення стародавньої Швеції. Вони мали славу досвідчених мореплавців і воїнів і завдяки цьому часто згадувалися в стародавніх джерелах.

Дани

Заселяли нинішню **Швецію** і **Данію**.

Перша згадка про них сходить до VI ст. у рукописах історика Йордана. В епоху вікінгів дани почали завоювання Ютландії, витіснивши ютів.

Сакси

Первинне місце їхніх оселень було в **Нордальбінгії** — приблизно на території сучасного Гольштейну (Північна Німеччина).

У складі цього племені були вестфали, остфали та енгри. У римських джерелах починаючи з III ст. згадується про піратство саксів. А в період III-V ст. частина саксів разом із англами та ютами переселилася в південну частину острова Британії.

Остготи

У III ст. вони населяли **Північне Причорномор'я** і **Крим** (Кримська Готія).

У другій половині IV ст. створили племінний союз на чолі з королем Германаріхом, у який входили інші германські племена, а також слов'яни з Наддніпрянщини (зокрема, з околиць Києва) і скіфо-сарматські племена.

Фризи

Як германська етнічна група населяють територію, відому як **Фризія**, і зосереджені у нідерландських провінціях Фризландія та Гронінген, а у Німеччині — у Східній Північній Фризії. Вважають, що вони і були предками сучасних етнічних голландців.

Фото: National Geographic

Ольмекська культура — попередник майя

Близько трьох тисяч років тому на берегах Мексиканської затоки зародилась індіанська імперія, більше відома як ольмекська цивілізація. Саме ім'я — «ольмеки» (з ацтек. — «**каучукові люди**») було присвоєно народу на честь невеликої області, де знайшли каучук.

Ольмекська цивілізація протягом декількох століть розвивала наукові знання, винайшла календар та сформувала таким чином власне бачення про астрономію, математику і залишила своїм нащадкам значну культурну та мітологічну спадщину.

Релігія ольмеків

Головною особливістю цивілізації є релігія. Ще до появи ацтеків та майя,

котрі поклонялися ідолам, ольмеки почали вшановувати богів і сили природи. Ольмеки-боги — перші людиноподібні божества в історії американського континенту.

Ольмекська релігія мала вісім андрогінних (тобто які мають чоловічі і жіночі ознаки) богів, кожен з яких мав унікальні характеристики. Наприклад, Жахливий птах зображався у вигляді гарпії та асоціювався з владою. Ольмекський дракон зображувався з вогненними бровами та великим носом. Їхні боги були пов'язані з природними явищами: Кукурудзяний бог, Ягуар-перевертень або Дух дощу тощо.

Релігія ольмеків привертає увагу скульптурою — гігантськими голова-

Маска ольмеків

Одна з сімнадцяти голів ольмеків

ми з каменю, які зображують африканців. Кожна з них важила близько тридцяти тон.

Можна вважати, що саме ольмекська скульптура відобразила портретні зображення мешканців Африки. Якщо скульптури розглядати детальніше, то можна помітити, що обличчя пронизані глибокими зморшками, мочки вух проколоті, а губи не властиві для індіанців, бо загнуті донизу.

Спадщина стародавньої культури

Дивним можна вважати те, що ольмеки не залишили після себе жодних письмових речових доказів або чогось подібного. Це означає, що розвиток цієї цивілізації був високим. Вчені вже не перший рік намагаються знайти спадщину і ознаки еволюції цієї культури. Проте все марно. Розібравши все, що можливо, у місцях проживання ольмеків, археологи почали оприлюднювати нові версії, ніби цей народ з'явився з нізвідки як уже повністю сформований.

Нам нічого невідомо про соціальний устрій ольмеків. Однак існують свідчення про те, що ольмеки, як і народи майя, ацтеки, практикували жертвоприношення.

Культура ольмеків

Ольмеки були такою ж сільсько-господарською цивілізацією, як і пізніші народи Мезоамерики. Насамперед займалися землеробством і риболовством.

Загадкою залишається і понині те, якою мовою говорили ольмеки або до якої етнічної групи належали. Існують лише гіпотези про приналежність індіанців-ольмеків до майянської мовної групи.

Здивувати нас може і їхня архітектура. Ольмеки будували міцні та довговічні конструкції. Статуї, платформи і руїни, які колись були пірамідами та палацовими комплексами, свідчать про те, що ольмеки були талановитими архітекторами.

Ольмеки припинили своє існування на початку нашої ери. Однак, завдяки даним, отриманим через 2 тис. років, можна сказати, що ольмеки, їхня культура, місячний календар не зникли, а стали провідниками для цивілізацій майя та ацтеків.

Анна МЕЛЬНИК, 2ВС

Зображення жертвопринесення
800-600 рр. до н.е.
Висота: 20,1 см

Зображення Бога дощу
1200-900 рр. до н. е.
Висота: 91,9 см

Стела
900-1521 рр. н. е.
Висота: 200 см

Зображення божества
1200-900 рр. до н. е.
Висота 73 см

Кельти: вчення про безсмертя, друїди та ідеальна зброя

1 Кельти були першими, хто повірив у те, що існує життя після смерті. Між двома світами відбувалася нескінченна міграція людських душ. Саме тому кельти вважали, якщо людина помирає в «потойбічному світі», вона народжується для нашого світу знову. Цікаво те, що **пологи вони зустрічали смутком, а смерть – радістю**. Цезар згадував, що це своєрідне вірування сприяло їхній хоробрості в бою.

2 Кельтська система вірувань забороняла передавати інформацію будь-яким іншим способом, окрім усного. Кельти були грамотними, але до початку християнської ери вони не записували власних знань. Не менш важливою частиною їхньої віри було поклоніння природі. Всім відомий **Стоунхендж**, де кельтські друїди здійснювали релігійні ритуали. Вони будували кам'яні пам'ятники, які служили місячними і сонячними пунктами, де стежили за початком рівнодення, сонцестояння або місячного і сонячного затемнення.

3 А ось ідеальною зброєю була та, що зроблена з заліза: поєднуючи силу з майстерно виготовленим мечем, кельти могли одним ударом відрізати противникам голови або кінцівки – це було найпопулярніше застосування. Кельти збирали відрубані голови після бою і вшали їх на своїх конях і колісницях, бо вірили, що той, **хто захопив голову, досяг сили поваленого ворога**. А ось у дальніх боях кельти не використовували луки. Замість стріл вони кидали каміння з рогатки. Вона була легкою, проте небезпечною у застосуванні.

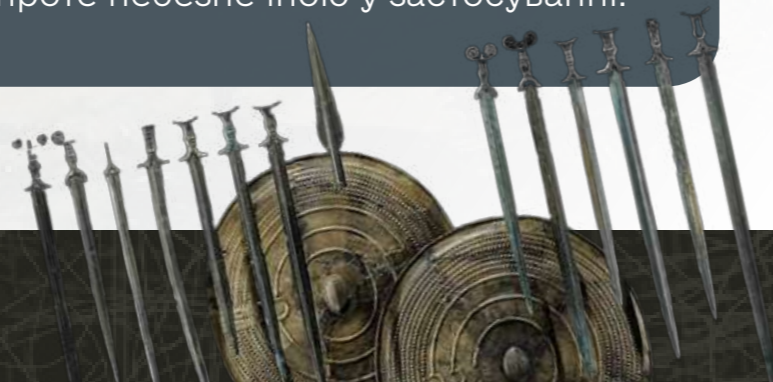

фото: experiencebaltics

Латгали: жителі краю блакитних озер

Латгали населяють південно-східний регіон Латвії. Проте тема існування народу як окремої ланки суспільства залишається предметом дискусій і суперечок, хоча вірування, традиції та навіть темперамент людей відрізнявся від решти населення країни, тобто латишів. Історично Латгалією називається територія Латвії на схід від ріки Даугави (укр. Західна Двіна) та племені лівів до слов'янських кордонів. Вона займає одну четверту частину сучасної Латвії. Культурно-історична територія включає три міста республіканського підпорядкування: Даугавпілс (основна, правобережна частина), Екабпілс (правобережна частина – Крустпілс) та Резекне.

Латгалія зустрічає туристів своїми мальовничими просторами. А краєм блакитних озер вона називається, тому що саме у цьому регіоні розта-

шоване озеро Чорток (лат. Velnezers або Ķertoks), що у перекладі з латиської – **Чортове озеро**. Воно славиться своєрідним запахом та блакитним кольором. Крім того, озеро оповите численними легендами й теоріями.

Історична довідка

Вперше латгали з'явилися на території Східної Латвії у VI ст., а з IX ст. почали зводити міста та городища. Їхніми західними сусідами були ливи, північними – угани, східними – кривичі, південними – селевкиди та литовці. До XII ст. росія колонізувала частину латгальських земель, а саме Кукейносське та Герсикське князівства. Пізніше на територію «блакитних озер» прибули німецькі лицарі-хрестоносці, тобто Лівонський орден, заснувавши у регіоні численні міста. Вони, як християнсь-

ка військово-політична організація, сприяли прийняттю католицизму в Латгалії. А також, незважаючи на масштабний культурно-економічний та етнічний вплив німців, територія Латгалії з XIII ст. стала центром формування латиського етносу.

У частих війнах з російськими князівствами, Швецією та Литвою, Лівонський орден, зрештою, припинив існування у 1561 році, а більшість територій батьківщини латгальців потрапила до Великого князівства Литовського, пізніше – до Речі Посполитої. У 1621–1721 роках північні райони Латгалії були окуповані шведами. Вони утворили провінцію Ліфляндія, яку російська імперія згодом анексувала як трофей Північної війни 1721 року, адміністративно включивши до Псковської губернії під назвою Даугавська губернія. Пізніше території ввійшли до складу Білоруського намісництва. Незалежність відбулася лише після підписання латвійсько-російського мирного договору 11 серпня 1920 року у контексті **Латвійської боротьби за незалежність**.

Особливості латгальської мови

Латгальська мова належить до східнобалтійської гілки балтійської групи мов. Нею розмовляє близько 150 тис. осіб, хоча на початку XX ст. ця цифра сягала півмільйона. Дехто вважає латгальську мову діалектом латиської (що увібрала риси старокуршської, семигальської, селонської та лівонської мов), а інші –

самостійною. Місцеві особливості центральної латгальської мови (ті, якими розмовляють у таких містах та селах як Юосмуйжа, Вуоркова, Сакстигольс, Узулайне, Макашани, Дрицани і т. ін.) утворюють фонетичну основу сучасної мови Латвії. Але загалом носіїв можна розділити на три основні групи: північні, центральні та південні. Внутрішні діалекти кожної з груп характеризуються лише незначними змінами голосних, дифтонгів і деяких флексійних закінчень, тому жителі завжди розуміють один одного.

фото: experiencebaltics

Культурна та духовна спадщина латгалів

Культурна спадщина Латгалії представлена такими пам'ятками архітектури, як собори, церкви, громадські будівлі, міські ансамблі, а також сільські садиби. Духовним і релігійним центром Латгалії є **Аглонська базиліка** — один з найбільших центрів католицизму в Балтії, де щороку збираються тисячі паломників. А народні будинки є важливим місцем зібрання громадян для різноманітного дозвілля та творчої діяльності.

Популярними ремеслами латгалів були і залишаються: **різьблення по дереву, плетіння з верби та в'язання**. Щодо особливостей прикладного мистецтва краю, то латгальські гончарі могли похизуватися виробленням глечиків, свічників, ваз, блюдець та свистульок. Останній виріб є традиційною візитівкою Латгалії, як і латгальська гостинність.

Господарі не лишали гостей голодними — усіх пригощали ситним латгальським обідом. Це могли бути **гульбешники** (лат. «Guļbešņiki») — фаршировані рулетки з відвареної картопляної маси та копченої свинини, або **мурцовка** (лат. «Murcovka») — закуска з нарізаного шматочками житнього хліба, подрібненої цибулі, води, лляної олії та спецій.

Дарья ВЕЧЕРОВА, 4BC

Образ льону у фольклорі та літературі Латгалії

Латвійські поети створюють яскраві образи «полів льону», які відображають ландшафтну своєрідність Латгалії. Досить часто образ полів льону навіває їм спогади про минуле життя. Наприклад, А. Кукойс відзначає паралелізм у зовнішності власної доньки: «кучеряві і тонкі, як латгальський льон — волосся доньки».

Водночас льон асоціюється з людським характером і душею, яким притаманні такі характерні риси, як працьовитість і святість, страждання і віра. А чистота й ніжність льону змальовує сором'язливість латгальських дівчат:

Сміється сором'язливо латиська дівчина,

В очах блищить колір неба,

І сама душа народу

Є сестрою льону.

Як невід'ємна частина життя хліборобів, льон присутній і в ліричній народній поезії Латгалії:

Посію льону

У городі в куточок

Ти рости-рости, льонок,

Тонкий, довгий і високий.

У фольклорних джерелах Латгалії також відбито уявлення про льон як оберіг від нечистої сил: «На вечірці ми сиділи, льон м'яли. Приходять якимось осіннім вечором хлопці: високі, гарні і увиваються навколо дівчат. Одна впустила клубок, нахилилася і взяла не клубок, а хвіст волохатий і зрозуміла, що це не пани, а чорти. Друга також помітила. Ланцюжком вони передали його всім іншим, і одна за одною потихеньку розбрелися. І розбрелися до дванадцятої години, поки сила нечиста на свою повну силу не увійшла. А тепер чортів більше немає. Тепер люди — чорти».

ВИ ДОГОРТАЛИ СТОРІНКИ :)

Редакційна команда дякує усім, хто підтримує видання!

